

AGROTURYSTYKA W DOLINIE BUGU NA TERENIE WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO

AGRITOURISM IN THE BUG VALLEY IN THE MASOVIAN VOIVODESHIP

Katarzyna Radwańska^{1(A,B,C,D,E,F)}, Dominik Dąbrowski^{1(A,B,C,G)},
Janusz Leszek Sokół^{1(A,B,G)}

¹Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, Polska

¹Pope John Paul II State School of Higher Education in Biala Podlaska, Poland

Radwańska, K., Dąbrowski, D., Sokół, J. L. (2020). Agroturystyka w Dolinie Bugu na terenie Województwa Mazowieckiego/ Agritourism in the Bug Valley in the Masovian Voivodeship, *Rozprawy Społeczne/ Social Dissertations*, 14(1), 110-124. <https://doi.org/10.29316/rs/115049>

Wkład autorów/
Authors' contribution:
A. Zaplanowanie badań/
Study design
B. Zebranie danych/
Data collection
C. Dane – analiza i statystyki/
Data analysis
D. Interpretacja danych/
Data interpretation
E. Przygotowanie artykułu/
Preparation of manuscript
F. Wyszukiwanie i analiza
literatury/
Literature analysis
G. Zebranie funduszy/
Funds collection

Tabele/Tables: 6

Ryciny/Figures: 7

Literatura/References: 38

Otrzymano/Submitted:
08.10.2019

Zaakceptowano/Accepted:
04.12.2019

Streszczenie

W pracy przedstawiono podejmowane formy wypoczynku na wiejskich terenach gmin nadbużańskich województwa mazowieckiego, a także bariery oraz czynniki, które w opinii właścicieli gospodarstw położonych na terenie tych gmin sprzyjają działalności agroturystycznej oraz ekoagroturystycznej. Badania, metodą sondażu diagnostycznego, przeprowadzone zostały w 2018 roku w gminach leżących w dolinie rzeki Bug, położonych na terenie województwa mazowieckiego. Uczestniczyło w nich 36 właścicieli gospodarstw agroturystycznych, których gospodarstwa uznane były za konwencjonalne bądź ekologiczne, lub były w fazie przekształcenia z produkcji konwencjonalnej na ekologiczną. Badania wykazały, iż turyści z form aktywności najczęściej wybierają turystykę pieszą, rowerową oraz spacer, natomiast najrzadziej: angażowanie się w prace gospodarstwa. W opinii respondentów czynnikami mającymi największy wpływ na rozwój agroturystyki w Dolinie Bugu są walory przyrodnicze, a także cisza i spokój panujące w okolicy, natomiast największymi barierami - obawa przed zainwestowaniem, brak własnych środków finansowych oraz trudny dostęp do środków pomocowych.

Słowa kluczowe: agroturystyka, gospodarstwa agroturystyczne, województwo mazowieckie, dolina Bugu

Summary

The paper presents forms of recreation undertaken in the rural areas of the Bug River communes of the Mazowieckie Voivodeship, as well as barriers and factors that favor agritourism and ecotourism activities. The research, using the diagnostic survey method, was conducted in 2018 in communes located in the Bug River Valley, located in the Masovian Voivodeship. There were 36 owners of agritourism farms whose holdings were considered conventional or organic, or were in the transition from conventional to organic production. Studies have shown that tourists the most frequently chosen form of leisure activities: hiking, biking and walking, while the least often: engaging in farm work. The factors having the greatest impact on the development of rural tourism in the Bug River Valley are natural values, peace and tranquility prevailing in the area. The biggest barriers are the fear of investing, lack of own financial resources and difficult access to aid funds.

Key words: agritourism, agritourism farms, Masovian Voivodeship, Bug valley

Adres korespondencyjny: Katarzyna Radwańska, Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, ul. Sidorska 105, 21-500 Biała Podlaska, e-mail: k.radwanska@dydaktyka.pswbp.pl, <https://orcid.org/0000-0003-3496-4281>

Copyright by: Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, Katarzyna Radwańska, Dominik Dąbrowski, Janusz Leszek Sokół

Czasopismo Open Access, wszystkie artykuły udostępniane są na mocy licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-użycie niekomercyjne-na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-SA 4.0, <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>).

Wstęp

Agroturystyka, jako forma turystyki wiejskiej, w Polsce pojawiła się znacznie później niż w Europie Zachodniej, ponieważ dopiero na początku lat 90. XX wieku. Została zainicjowana instytucjonalnie, aby w sytuacji wykluczenia rolniczego stworzyć alternatywę zawodową, zarobkową i dotyczącą stylu życia dla rolników i ich rodzin (Wojciechowska, 2010). Wyróżnikiem agroturystyki jest gospodarstwo rolne uznane jako czynne, położone na obszarach wiejskich, gdzie zapewniona zostaje baza noclegowa dla turystów oraz gdzie goście mogą obserwować i brać udział w życiu codziennym gospodarzy (Surdacka, 2017). Działalność agroturystyczna nie ogranicza się jedynie do zakwaterowania turysty ale oferuje również wiele usług i proponuje różnego rodzaju formy spędzenia wolnego czasu i aktywności rekreacyjnej (Mikulska, 2008). Nieodłącznym składnikiem agroturystyki są także walory przyrodnicze, które sprawiają iż te dodatkowe usługi są znacznie bardziej atrakcyjne. Są to: wysokie jakościowo środowisko przyrodnicze, czysta woda, niezwykłe krajobrazy, a także cisza i spokój, zachęcające do odpoczynku na łonie natury (Sokół, Boruch, 2011; Ciepiela, Balińska, 2014). Wielu autorów (Sikorska-Wolak, 2006; Cichowska, 2008; Cichowska, 2011; Ciepiela, Balińska, 2014) donosi, iż dynamika rozwoju działalności agroturystycznej jest silnie skorelowana z atrakcyjnością przyrodniczą okolicy. Dolina rzeki Bug to jedna z ostatnich wielkich dolin rzecznych położona w centrum Europy, która do tej pory zachowała bardzo duży stopień naturalności – jej koryto nie zostało uregulowane a sama dolina przekształcona w niewielkim stopniu. Sprawia to, iż obszar ten posiada unikatowe walory przyrodnicze (Dombrowski i in., 2002; Ciepiela, 2011; Jurkiewicz-Karnkowska, 2016). Bug, jako jedna z dwóch rzek Polski (drugą jest Wisła), został włączony do kategorii paneuropejskich korytarzy ekologicznych, dzięki czemu znajduje się on na liście obszarów priorytetowych ze względu na ochronę cieków wodnych, pełniących ważną funkcję w zachowaniu różnorodności biologicznej rejonów biogeograficznych (Dombrowski i in., 2002). W dolinie rzeki Bug wykazano obecność wielu gatunków zwierząt rzadkich w skali kraju, m.in.: pajaków (Zygadło, 1993), motyli dziennych i nocnych (Łupiński, 1996), ptaków (Błachuta i in., 2002) oraz nietoperzy (Dombrowski i in., 2002). Samo koryto jest także środowiskiem życia 32 gatunków ryb i minogów, z czego ogromna większość (30 gatunków) występuje na odcinku rzeki przebiegającym przez województwo mazowieckie (Penczak i in., 2010). Pozwala to na prężny rozwój turystyki wędkarskiej. Dla doliny rzeki Bug typowe są gatunki roślin specyficznych dla dolin dużych rzek, a także gatunki borealne. Spośród nich wiele objętych jest ochroną prawną, a 12 gatunków notowanych w odcinku mazowieckim, wpisanych jest na ogólnopolską „czerwoną listę” gatunków zagrożonych (Marciniuk i in., 2018). Teren jest wysycyony

Introduction

Agritourism, as a form of rural tourism, appeared in Poland much later than in Western Europe, as it was not until the early 1990s that it was possible to find agritourism. It was initiated institutionally to create a professional, paid and lifestyle alternative for farmers and their families in a situation of agricultural exclusion (Wojciechowska, 2010). A distinctive feature of agritourism is a farm considered active, located in rural areas, where accommodation for tourists is provided and where guests can observe and participate in the daily life of the hosts (Surdacka, 2017). Agritourism activity is not only limited to tourist accommodation but also offers many services and various forms of leisure and recreational activities (Mikulska, 2008). An inseparable part of agritourism are also its natural values, which make these additional services much more attractive. These are: high quality natural environment, clean water, unusual landscapes, as well as peace and quiet, encouraging to relax in the bosom of nature (Sokół, Boruch, 2011; Ciepiela, Balińska, 2014). Many authors (Sikorska-Wolak, 2006; Cichowska, 2008; Cichowska, 2011; Ciepiela, Balińska, 2014) report that the dynamics of development of agritourism activity is strongly correlated with the natural attractiveness of the area. The Bug River Valley is one of the last large river valleys in the centre of Europe, which has so far retained a very high degree of naturalness - its riverbed has not been regulated and the valley itself has not been transformed significantly. This makes the area unique in nature (Dombrowski et al., 2002; Ciepiela, 2011; Jurkiewicz-Karnkowska, 2016). The Bug, as one of Poland's two rivers (the other being the Vistula river), has been included in the category of pan-European ecological corridors, thanks to which it is on the list of priority areas for the protection of watercourses, which play an important role in preserving the biodiversity of biogeographical regions (Dombrowski et al., 2002). The Bug River valley has shown presence of many species of animals that are rare in the country, including: spiders (Zygadło, 1993), day and night butterflies (Łupiński, 1996), birds (Błachuta et al., 2002) and bats (Dombrowski et al., 2002). The riverbed itself is also the habitat of 32 species of fish and lampreys, the vast majority of which (30 species) are found in a section of the river running through the Masovian Voivodeship (Penczak et al., 2010). This allows for a thriving development of angling tourism. Plant species specific to large river valleys are typical for the Bug River Valley, as well as boreal species. Many of them are under legal protection and 12 species listed in the Masovian section are included in the national "red list" of endangered species (Marciniuk et al., 2018). The area is saturated with hiking trails and educational paths. The area is also highly interesting in terms of culture. There are many noteworthy sacral

szlakami turystycznymi oraz ścieżkami dydaktycznymi. Badany teren jest również wysoce interesujący pod względem kulturowym. znajduje się tam wiele godnych uwagi obiektów architektury sakralnej, zespołów dworskich i pałacowych oraz miejscowości historycznych (niektóre powstały nawet w średniowieczu). Atrakcyjność obszaru podnoszą liczne muzea, skanseny czy izby pamięci, co pozwala potencjalnym turystom spędzać czas nie tylko na łonie natury, gdzie głównymi walorami są cisza i spokój, ale także skorzystanie z obiektów kulturowych (Piotrowski, 2008).

Turyści, szczególnie mieszkańcy głośnych aglomeracji, wybierają coraz częściej na miejsce wypoczynku gospodarstwa agroturystyczne, jako motyw podając możliwość w cichym, spokojnym miejscu, gdzie mogą wypocząć w bliskim kontakcie z naturą (Zawadka, Pietrzak-Zawadka, 2016). Lokalne tradycje, a także rozwój kulturalny wsi wzbogacane są przez organizowane przez kwaterodawców wycieczki rowerowe, konne, ogniska, kuli-gi, polowania czy warsztaty o tematyce regionalnej, które także są elementem agroturystyki (Mikulska, 2008). Ekoagroturystyka, jest pewną odmianą agroturystyki, w której czynnikiem wyróżniającym jest produkcja roślinna i/lub zwierzęca prowadzona w gospodarstwie, oparta na ekologicznych metodach (z atestem „Ekolandu” lub w trakcie jego zdobywania) (Zaręba 2000, Jalinik 2015). Z uwagi na nieustająco wzrastające zainteresowanie „ekologicznym trybem życia”, w tym także spożywaniem żywności ekologicznej, pochodzenia naturalnego, wzrasta potrzeba powstawania miejsc, gdzie można wypocząć z dala od zgiełku miasta, korzystając z dobrodziejstw jakie niesie za sobą ekoagroturystyka (Sokół, Kołoszko – Chomentowska, 2010; Ciepela, Balińska, 2014). Ponadto, stale rosnąca świadomość społeczeństwa dotycząca utrzymania równowagi przyrodniczej w środowisku, sprawia iż rośnie także przekonanie, że to właśnie rolnictwo ekologiczne (w przeciwieństwie do konwencjonalnego - szczególnie tego o intensywnej produkcji) pozwoli na zmniejszenie degradacji środowiska naturalnego i pozwoli na wytworzenie żywności o lepszej jakości (Popławski, 2009). Także w *Programie rozwoju turystyki do 2020 roku*, który opracowany został przez Ministerstwo Sportu i Turystyki, zaznaczono, że: wzrastająca świadomość społeczna odniesieniu do spraw związanych z ochroną środowiska i klimatu skutkować będzie zmianami w ofercie turystycznej, w kierunku zapewnienia jak najwyższego poziomu ochrony środowiska naturalnego także w obszarze turystyki (Program rozwoju turystyki..., 2015, s. 29).

Nadrzędnym celem badań było rozpoznanie dominujących form wypoczynku na wiejskich terenach doliny Bugu województwa mazowieckiego w opinii właścicieli gospodarstw agroturystycznych, a także ocena czynników sprzyjających rozwojowi turystyki w badanym regionie oraz klasyfikacja barier rozwoju.

architecture objects, manor and palace complexes and historical towns (some of them were built even in the Middle Ages). The attractiveness of the area is enhanced by numerous museums, open-air museums or chambers of remembrance, which allows potential tourists to spend time not only in the bosom of nature, where the main advantages are peace and quiet, but also the use of cultural objects (Piotrowski, 2008).

Tourists, especially those living in noisy agglomerations, are increasingly choosing agritourism farms as their motive, citing the possibility in a quiet, peaceful place where they can rest in close contact with nature (Zawadka, Pietrzak-Zawadka, 2016). Local traditions as well as cultural growth of the village are enriched by bicycle routes, horseback riding, bonfires, sleigh rides, hunting or workshops on regional themes, which are also part of agritourism (Mikulska, 2008). Eco-agritourism is a kind of agritourism, where the distinguishing factor is plant and/or animal production carried out on the farm, based on ecological methods (with “Ekoland” certificate or in the process of its acquisition) (Zaręba 2000, Jalinik 2015). Due to the constantly growing interest in the “ecological lifestyle”, including the consumption of organic food, of natural origin, there is a growing need to create places where you can relax away from the hustle and bustle of the city, taking advantage of the benefits of eco-agritourism (Sokół, Kołoszko - Chomentowska, 2010; Ciepela, Balińska, 2014). Furthermore, the constantly growing awareness of the society concerning maintenance of the natural balance in the environment also contributes to the growth of a belief that it is organic farming (as opposed to conventional farming - especially the one with intensive production) that will reduce the degradation of the natural environment and produce better quality food (Popławski, 2009). Also, in the *Tourism Development Programme until 2020*, which was developed by the Ministry of Sport and Tourism, it was indicated that: increasing social awareness of issues related to environmental and climate protection will result in changes in the tourist offer, towards ensuring the highest possible level of environmental protection also in the area of tourism (Tourism Development Programme..., 2015, p. 29).

The main objective of research was to identify the dominant forms of recreation in countryside areas of the Bug River valley of the Masovian Voivodeship in the opinion of the owners of agritourism farms, as well as to assess factors conducive to the development of tourism in the studied region and to classify barriers to development.

Metody i materiał badawczy

Badania empiryczne przeprowadzono w 2018 roku na terenie województwa mazowieckiego, w sześciu powiatach (łosickim, sokołowskim, siedleckim, węgrowskim, ostrowskim oraz wyszkowskim) i szesnastu gminach (Platerów, Sarnaki, Brok, Małkinia, Nur, Korczew, Ceranów, Kosów Lacki, Repki, Sterdyń, Łochów, Radzymin, Sadowne, Brańszczyk, Jabłonna Lacka, Wyszaków), przez które przepływa rzeka Bug. Znaczną część tego terenu stanowią obszary chronione. Na tym obszarze znajdują się dwa parki krajobrazowe (Nadbużański Park Krajobrazowy oraz Park Krajobrazowy Podlaski Przełom Bugu), około 20 rezerwatów przyrody, ponad 500 pomników przyrody. Poza uwarunkowaniami przyrodniczymi, teren ten bogaty jest w zabytki architektury sakralnej oraz należące w większości do właścicieli prywatnych, zespoły dworskie i pałacowe.

Do przeprowadzenia badań wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego, w ramach której przygotowano Internetowy kwestionariusz ankiety wywiadu. Wykaz gospodarstw agroturystycznych pozyskano z dostępnych baz na stronach Internetowych gmin i stowarzyszeń, jak również z istniejących stron Internetowych gospodarstw. Weryfikacji dokonano bezpośrednio za pomocą wywiadu telefonicznego z właścicielami poszczególnych podmiotów. Następnie, do zainteresowanych osób skierowano kwestionariusze ankiety. Do potrzeb badań przyjęto dobór celowy.

W badaniach uczestniczyło 36 gospodarstw agroturystycznych, położonych w gminach nadbużańskich województwa mazowieckiego (tab. 1). Według danych GUS (Roczniki statystyczne województw 2018), w województwie mazowieckim znajduje się 42 kwatery agroturystyczne (stan na 31.07.2017r.), co sprawia iż gospodarstwa biorące udział w badaniu stanowią blisko 86% ogólnej liczby gospodarstw agroturystycznych w tym województwie.

Research methods and material

Empirical research was carried out in 2018 in the Masovian Voivodeship in six districts (Salickie, Sokolowski, Siedlce, Wegrowski, Ostrowskie and Wyszaków) and sixteen communes (Platerów, Sarnaki, Brok, Małkinia, Nur, Korczew, Ceranów, Kosów Lacki, Repki, Sterdyń, Łochów, Radzymin, Sadowne, Brańszczyk, Jabłonna Lacka, Wyszaków), through which the Bug River flows. A significant part of this region contains protected areas. In this area there are two landscape parks (Nadbużański Landscape Park and Podlaski Przełom Bug), about 20 nature reserves, over 500 natural monuments. Apart from natural conditions, the area is rich in sacral architecture monuments and manor and palace complexes belonging mostly to private owners.

A diagnostic survey method was used to carry out the research, part of which was formed by an Internet-based interview questionnaire. The list of agritourism farms was obtained from available databases on the websites of municipalities and associations, as well as from the existing websites of the farms. The verification was made directly by means of a telephone interview with the owners of individual entities. Subsequently, questionnaires were sent to the interested persons. A targeted selection was adopted for the purposes of the survey.

The research involved 36 agritourism farms located in the Bug River communes of the Masovian Voivodeship (Table 1). According to the data of the CSO (Statistical Yearbooks of the Voivodeships 2018), there are 42 agritourism lodgings in the Masovian Voivodeship (as of 31.07.2017), which has allowed the farms participating in the survey to reach nearly 86% of the total number of agritourism farms in this voivodeship.

Tabela 1. Liczba gospodarstw agroturystycznych położonych w województwie mazowieckim biorących udział w badaniu
Table 1. Number of agritourism farms located in the Masovian Voivodeship participating in the survey

Powiat/ District	Gmina/ Municipality	Liczba gospodarstw/ Number of farms
łosicki	Platerów	1
	Sarnaki	7
ostrowski	Brok	2
	Małkinia	5
	Nur	4
siedlecki	Korczew	3
sokołowski	Ceranów	1
	Kosów Lacki	1
	Repki	1
	Sterdyń	1
węgrowski	Łochów	2
	Radzymin	2

wołomiński	Sadowne	1
wyszkowski	Brańszczyk	1
	Jabłonna Lacka	2
	Wyszków	2
razem/ total		36

Źródło: badania własne
Source: Own elaboration

W badanych gospodarstwach, w przeważającej większości (83,3%) sposobem gospodarowania był system rolniczy konwencjonalny, natomiast pozostałą część (16,7%) stanowiły gospodarstwa, w których prowadzona była produkcja ekologiczna (gospodarstwa z systemem rolniczym ekologicznym, posiadające certyfikat „Ekolandu”, bądź w fazie przekształcenia z produkcji konwencjonalnej na ekologiczną) (tab. 2).

In the surveyed farms, the majority (83.3%) of management methods involved the conventional agricultural system, while the remaining part (16.7%) was made up of farms with organic production (farms with the organic agricultural system, certified as “Ekoland”, or in the phase of conversion from conventional to organic production) (Table 2).

Tabela 2. Liczba gospodarstw biorących udział w badaniu z uwzględnieniem ich rodzaju
Table 2. Number of holdings participating in the survey by type of holdings

Województwo mazowieckie/ Masovian Voivodeship	rodzaj gospodarstwa/ type of farm			
	ekologiczne/ ecological		konwencjonalne/ conventional	
	n	%	n	%
	6	16,7	30	83,3

Źródło: badania własne
Source: Own elaboration

Badania były anonimowe a wyniki przeprowadzonych badań wykorzystano jedynie do potrzeb naukowych.

The research was anonymous, and the results were used only for scientific purposes.

Analiza wyników badań

Analysis of research results

W badaniach wzięło udział 36 osób, z czego 55,6 % stanowili mężczyźni, a 44,4 % kobiety. Większość respondentów (52,8 %) miała powyżej 50 lat oraz wykształcenie średnie (55,6%) (tab. 3).

The survey was attended by 36 people, 55.6 % of whom were men and 44.4 % women. Most of the respondents (52.8%) were over 50 years old and had secondary education (55.6%) (Table 3).

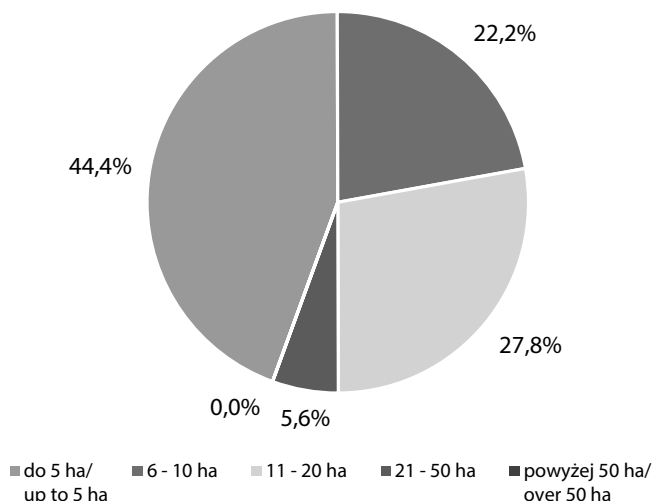
Tabela 3. Charakterystyka właścicieli gospodarstw agroturystycznych uczestniczących w badaniu
Table 3. Characteristics of owners of agritourism farms participating in the survey

woj. mazowieckie/ Masovian Voivodeship		
	n	%
Płeć/ Gender		
mężczyzna/ male	20	55,6
kobieta/ female	16	44,4
razem/ total	36	100,0
Wiek		
do 30 lat/ up to 30 years	2	5,6
31 - 40 lat/ years	6	16,7
41 - 50 lat/ years	9	25,0
powyżej 50 lat/ over 50 years	19	52,8
Wykształcenie/ Education		
zawodowe/ NVQ	3	8,3
średnie/ average	20	55,6
wyższe/ higher	13	36,1

Źródło: badania własne
Source: Own research

Blisko połowa (44,4%) gospodarstw znajdujących się na obszarze województwa mazowieckiego, w których prowadzona była działalność agroturystyczna nie przekraczała obszaru 5 hektarów (wyk. 1). Mniej liczne były gospodarstwa, których areał wynosił od 11 do 20 ha oraz od 6 do 10 ha (odpowiednio: 27,8% i 22,2%). W województwie mazowieckim tylko 5,6% gospodarstw przekraczało obszarowo 21 ha.

Nearly a half (44.4%) of the farms located in the area of the Masovian Voivodship where agritourism was conducted did not exceed an area of 5 hectares (Figure 1). Less numerous were farms whose area ranged from 11 to 20 ha and from 6 to 10 ha (27.8% and 22.2% respectively). In the Masovian Voivodship only 5.6% of the farms exceeded the area of 21 ha.

Wykres 1. Wielkość gospodarstw agroturystycznych biorących udział w badaniu

Figure 1. Size of agritourism farms participating in the survey

Źródło: badania własne

Source: Own elaboration

Blisko 70% ankietowanych korzystało z dofinansowania do prowadzonej działalności (tab. 4). W ponad połowie z wszystkich badanych gospodarstw (52,8%) realizowana była produkcja mieszana, którą wykorzystywano głównie na potrzeby własne (41,3%). W województwie mazowieckim, głównymi motywami podejmowania działań związanych z prowadzeniem działalności agroturystycznej przez respondentów była możliwość poprawy sytuacji materialnej oraz realizacja hobby i własnych potrzeb w dziedzinie turystyki (odpowiednio: 58,3% i 33,3%). W znacznej większości przypadków (69,4%), działalność prowadzona była od ponad 7 lat. Badania wykazały, iż oferowano najczęściej do 10 miejsc noclegowych (52,8%), a w 66,7% gospodarstw oferta dotyczyła wypoczynku całorocznego. Gros odwiedzających to turyści indywidualni (grupy niezorganizowane do 9 osób) (31,3%) oraz rodziny z dziećmi (31,3%). Najrzadziej (9,4%) gospodarstwa gościły duże grupy zorganizowane – zielone szkoły i grupy kolonijne. Uzupełnieniem oferty agroturystycznej była możliwość nabycia w gospodarstwie wytwarzanych produktów, głównie: owoców i warzyw (63,9%), przetworów owocowo-warzywnych (55,6%), jaj (38,9%) oraz pieczywa/ciast (36,1%).

Nearly 70% of the respondents benefited from subsidies for their activities (Table 4). More than half of all surveyed farms (52.8%) had an implemented mixed production, which was used mainly for own needs (41.3%). In the Masovian Voivodship, the main motives for taking up activities related to running agritourism activities by the respondents were the possibility of improving the material situation and realization of hobbies and own needs in the field of tourism (58.3% and 33.3% accordingly). In the vast majority of cases (69.4%), the activity has been conducted for over 7 years. The research showed that up to 10 beds were offered most often (52.8%), and in 66.7% of households the offer was for year-round recreation. The majority of visitors were individual tourists (non-organized groups up to 9 persons) (31.3%) and families with children (31.3%). The rarest (9.4%) of farms were hosted by large organized groups - green schools and colonial groups. The agritourism offer was complemented by the possibility to purchase manufactured products, mainly: fruit and vegetables (63.9%), processed fruit and vegetable products (55.6%), eggs (38.9%) and bread/bakery products (36.1%).

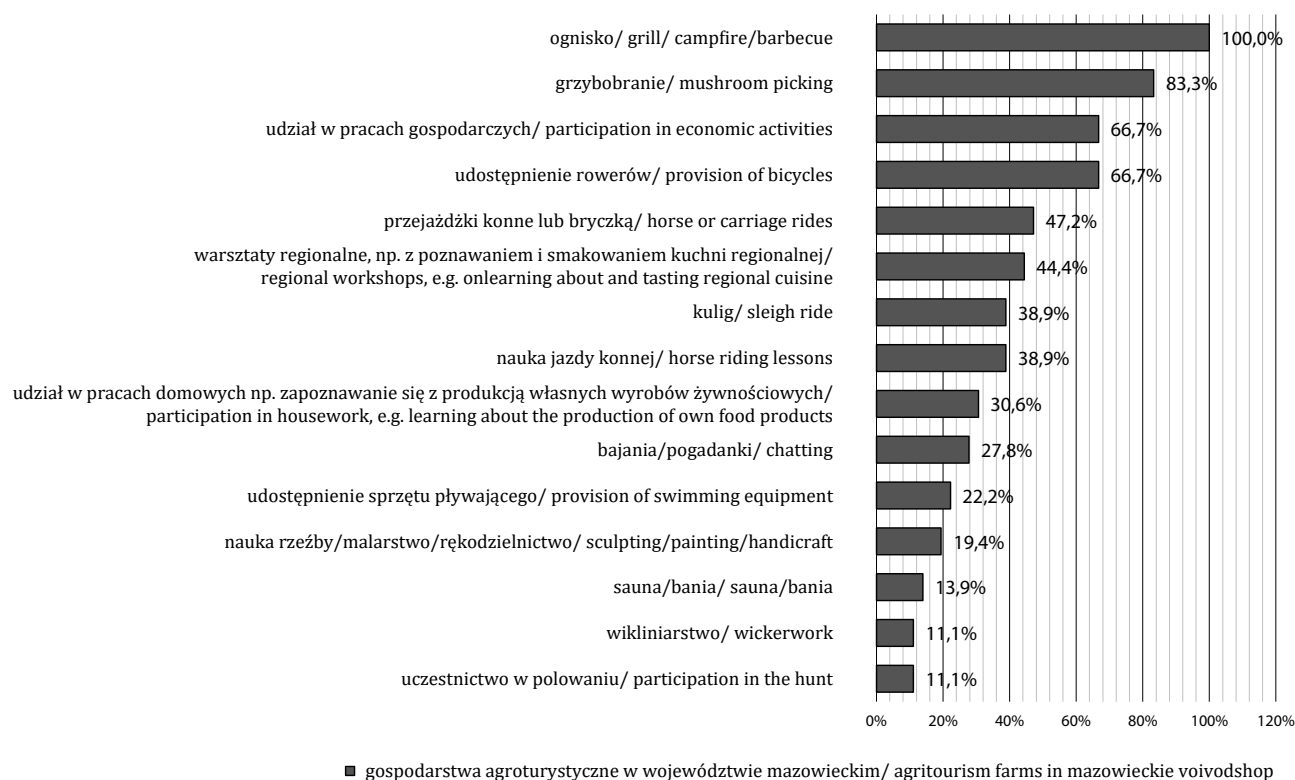
Tabela 4. Charakterystyka gospodarstw agroturystycznych objętych obszarem badań/
Table 4. Characteristics of agritourism farms in the survey area

woj. mazowieckie/ Masovian V.		
	n	%
Motyw prowadzenia działalności agroturystycznej/ Motive for agritourist activity		
możliwość poprawy budżetu domowego, cel typowo zarobkowy / the possibilities of improving the household budget, typically on a profit-making basis	21	58,3
wykorzystanie istniejącej bazy noclegowej/ use of existing accommodation facilities	2	5,6
niska rentowność gospodarstw rolnych/low farm profitability	0	0,0
dodatkowa chęć sprzedaży produktów rolniczych/ additional desire to sell agricultural products	1	2,8
realizacja hobby, realizacja własnych potrzeb w dziedzinie turystyki/ realization of hobbies, realization of own needs in the field of tourism	12	33,3
Okres prowadzenia działalności/ Period of activity		
1 – 3 lata/ years	4	11,1
4 – 7 lat/ years	7	19,4
ponad 7 lat/ over 7 years	25	69,4
Liczba miejsc noclegowych w gospodarstwie/ Number of beds on the holding		
< 10 osób/ people	19	52,8
11 – 20 osób/ people	10	27,8
21– 30 osób/ people	7	19,4
> 31 osób/ people	0	0,0
Całoroczne świadczenie działalności/ All-year-round activity		
Tak/ Yes	24	66,7
Nie/ No	12	33,3
Kategoria przyjmowanych gości/ Category of guests served		
zielone szkoły i grupy kolonijne/ green schools and colonial groups	9	9,4
turyści indywidualni/ individual tourists	30	31,3
rodziny z dziećmi/ families with children	30	31,3
grupy zawodowe (szkolenie, wyjazdy integracyjne, okolicznościowe)/ professional groups (training, integration trips, occasional trips)	13	13,4
turyści zagraniczni/ foreign tourists	14	14,6
Możliwość nabycia w gospodarstwie wytwarzanych produktów/ Possibility to buy the products produced on the holding		
owoce i warzywa/ fruits and vegetables	23	63,9
przetwory owocowo-warzywne/ processed fruit and vegetable products	20	55,6
mleko i jego przetwory/ milk and milk products	8	22,2
jaja/ eggs	14	38,9
pieczywo/ciasta/ bread/bread	13	36,1
produkty mięsne/ meat products	3	8,3
ryby/ fish	3	8,3
inne/ other	8	22,2

Źródło: badania własne
 Source: Own elaboration

Z analizy zebranego materiału wynika, że gospodarstwa oferowały szeroki wybór atrakcji dla gości (wyk. 2). Najczęściej proponowane były: możliwość urządzenia ogniska/grilla (100%), grzybobranie (83,3%), udostępnienie rowerów (66,7%), udział w pracach gospodarczych (66,7%), przejażdżki konne lub bryczką (47,2%) oraz w tematycznych warsztatach regionalnych (44,4%).

From the analysis of the collected material it appears that the farms offered a wide range of attractions for guests (Figure 2). The most frequently offered products included: the possibility of arranging a bonfire/barbecue (100%), mushroom picking (83.3%), making bikes available (66.7%), participation in farm work (66.7%), horse or carriage rides (47.2%) and thematic regional workshops (44.4%).

Wykres 2. Rodzaj dostępnych w ofercie atrakcji do dyspozycji gości

Figure 2. Type of attractions available to guests

Źródło: badania własne

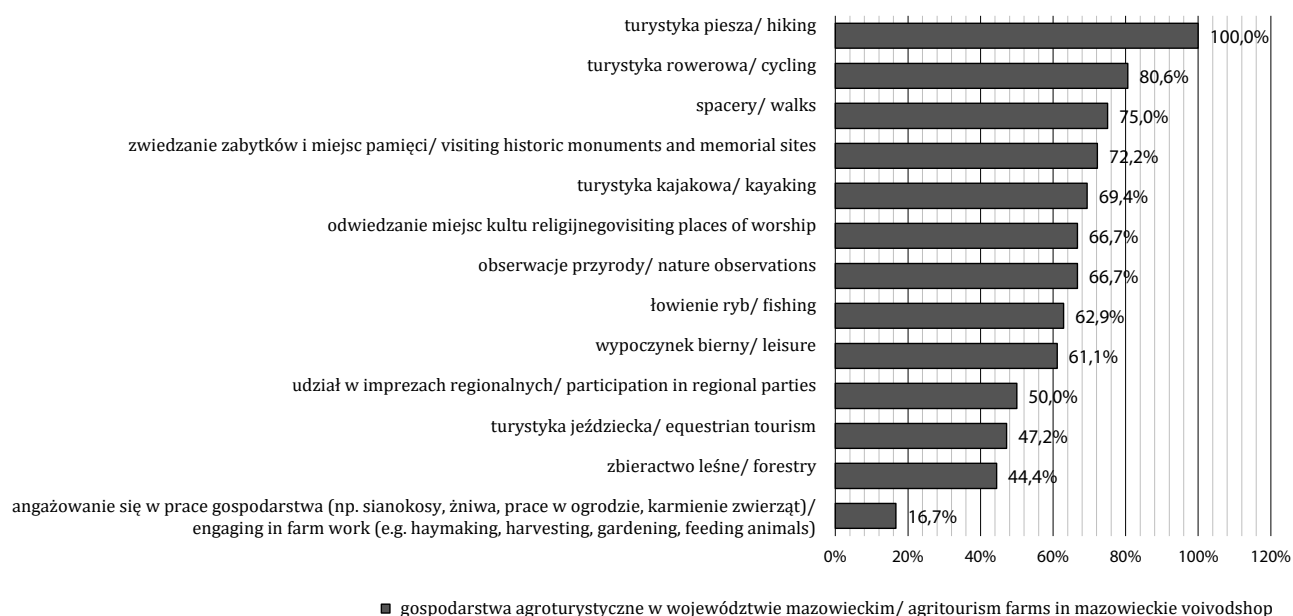
Source: Own elaboration

Wśród gości największą popularnością cieszyły się: turystyka piesza (100%), rowerowa (80,6%), spacer (75%), zwiedzanie zabytków i miejsc pamięci (72,2%) oraz silnie związana z obszarem turystyka kajakowa (69,4%) (wyk. 3). Niewiele mniej popularne na terenie województwa mazowieckiego było: odwiedzanie miejsc kultu religijnego, obserwacje przyrody oraz łowienie ryb (odpowiednio: 66,7%, 66,7% i 62,9%). Najmniejszy odsetek gości zainteresowany był pracami gospodarskimi.

Badania przeprowadzone w dolinie Bugu uwzględniały także weryfikację stopnia ekologizacji gospodarstw rolnych prowadzących działalność agroturystyczną (tab. 5). Badania te wykazały, iż 23,2% wszystkich gospodarstw, to gospodarstwa ekologiczne bądź będące w fazie przekształcenia z produkcji konwencjonalnej na ekologiczną. Na terenach nadburzańskich województwa mazowieckiego, taką działalność prowadzono w 16,7% gospodarstwach, z czego zdecydowana większość (83,3%) zajmowała się wyłącznie roślinną produkcją ekologiczną. Blisko 67% respondentów, produkcję ekologiczną prowadzi ponad 7 lat, jednakże jedynie połowa z nich posiada certyfikat Stowarzyszenia Producentów Żywności Metodami Ekologicznymi „EKOLAND” i korzysta z dopłat do produkcji ekologicznej. Według większości respondentów

Among the guests the most popular activity involved: hiking (100%), cycling (80.6%), walking (75%), visiting monuments and memorial sites (72.2%) and canoeing tourism strongly associated with the area (69.4%) (Figure 3). Slightly less popular activities in the Masovian Voivodeship involved: visiting religious places of worship, nature observation and fishing (66.7%, 66.7% and 62.9% respectively). The lowest percentage of visitors was interested in farm work.

The research conducted in the Bug valley also covered verification of the degree of ecologisation of agricultural holdings conducting agritourism activities (Table 5). The research showed that 23.2% of all farms are organic or undergoing conversion from conventional to organic production. In the areas of the coastal region of the Masovian Voivodeship, such activity was carried out in 16.7% of the farms, of which the vast majority (83.3%) dealt exclusively with organic plant production. In case of nearly 67% of the respondents, organic production has been carried out for more than 7 years, however only half of them have been certified by the Association of Organic Food Manufacturers “EKOLAND” and benefit from subsidies for organic production. According to the majority of respondents (66.7%), tourists willingly use organic products produced on

Wykres 3. Preferowane rodzaje aktywności w czasie wolnym przez turystów w gospodarstwach agroturystycznych
Figure 3. Preferred leisure activities by tourists in agritourism farms

Źródło: badania własne
 Source: Own elaboration

(66,7%) turyści chętnie korzystają z produktów ekologicznych wytwarzanych w gospodarstwie. W opinii właścicieli gospodarstw największą korzyścią prowadzenia działalności ekologicznej jest zwiększenie oferty agroturystycznej (100%) oraz ceny produktów pochodzących z gospodarstwa (83,3%) a także dbałość o ochronę środowiska.

the farm. In the opinion of the owners of the farms, the greatest benefit of conducting ecological activity is the increase in the agritourism offer (100%) and the price of products from the farm (83.3%) as well as care for environmental protection.

Tabela 5. Ocena działalności ekoagroturystycznej w dolinie Bugu województwa mazowieckiego
Table 5. Evaluation of eco-agritourism activity in the Bug River valley of Masovian Voivodship

woj. mazowieckie/ Masovian V.		
	n	%
Prowadzenie produkcji ekologicznej/ Running the organic production		
Tak/ Yes	6	16,7
Nie/ No	30	83,3
Rodzaj produkcji ekologicznej/ Type of organic production		
produkcja ekologiczna roślinna/ organic plant production	5	83,3
produkcja ekologiczna zwierzęca/ organic livestock production	1	16,7
produkcja ekologiczna roślinna i zwierzęca/ organic plant and animal production	0	0,0
Okres prowadzenia produkcji ekologicznej/ Period of running the organic production		
1 - 3 lata/ years	1	16,7
4 - 7 lat/ years	1	16,7
ponad 7 lat/ over 7 years	4	66,7
Posiadanie odpowiedniego certyfikatu/ Owning the appropriate certificate		
Tak/ Yes	2	33,3
Jestem w trakcie przestawiania na ekologiczne metody produkcji rolnej/ I'm in the process of switching to organic farming methods	1	16,7
Nie/ No	3	50,0
Korzystanie z dopłat do produkcji ekologicznej/ Benefiting from subsidies for organic production		
Tak/ Yes	2	33,3
Nie/ No	4	66,7

Korzystanie przez turystów z produktów ekologicznych/ Use of organic products by tourists		
tak, bardzo chętnie korzystają/ Yeah, they're very happy to use	4	66,7
tak ale tylko okazjonalnie/ yes, but only occasionally	2	33,3
nie korzystają w ogóle/ they don't benefit at all	0	0,0
Korzyści działalności ekologicznej/ Benefits of ecological activities		
poprawa walorów zdrowotnych żywności/ improving the health of food	4	66,7
wyższe ceny produktów/ higher product prices	5	83,3
ochrona środowiska/ environmental protection	5	83,3
możliwość uzyskania dopłat/ possibility of obtaining subsidies	2	33,3
wyższa atrakcyjność oferty agroturystycznej/ higher attractiveness of agritourism offer	6	100,0

Źródło: badania własne
Source: Own elaboration

Większość badanych oceniła prowadzenie działalności agroturystycznej opartej o ekologiczne metody produkcji zdecydowanie pozytywnie i częściowo pozytywnie (odpowiednio: 38,9% i 44,4%) (tab. 6), natomiast za główne bariery zwiększania ekologizacji gospodarstw agroturystycznych respondenci uznali: niewiedzę w zakresie ekologizacji (55,6%), nadmiar działań przygotowawczych i kontrolnych (52,7%) a także zwiększony nakład pracy (44,4%), które związane są z przejściem gospodarstwa konwencjonalnego na ekologiczne.

The majority of the respondents evaluated the conduct of agritourism activity based on ecological production methods as highly positive and semi-positive (38.9% and 44.4% respectively) (Table 6), while the main barriers to increasing the greening of agritourism farms were ignorance in the field of greening (55.6%), excess of preparatory and control activities (52.7%), as well as increased labour input (44.4%), which are related to the transition of a conventional farm into an organic one.

Tabela 6. Ocena korzyści i barier wynikających z prowadzenia ekologicznej działalności gospodarstw w dolinie Bugu województwa mazowieckiego

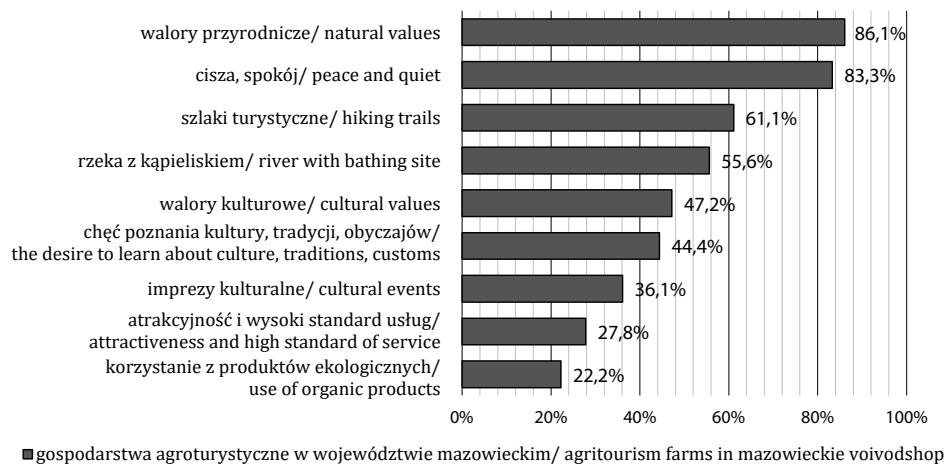
Table 6. Evaluation of benefits and barriers resulting from conducting ecological activity of farms in the Bug valley of the Masovian Voivodeship

woj. mazowieckie/ Masovian V.		
	n	%
Ocena działalności agroturystycznej opartej o ekologiczne metody produkcji/ Evaluation of agritourism activities based on ecological production methods		
zdecydowanie pozytywna/ definitely positive	14	38,9
częściowo pozytywna/ partially positive	16	44,4
raczej negatywna/ rather negative	6	16,7
zdecydowanie negatywna/ definitely negative	0	0,0
Przyczyny braku zwiększania poziomu ekologizacji w gospodarstwach agroturystycznych/ Reasons for not increasing the level of greening in agritourism farms		
brak wiedzy w tym zakresie/ lack of knowledge in this area	20	55,6
brak środków finansowych/ lack of funding	6	16,7
obawa przed nie sprawdzeniem się tego typu działania/ the fear that this type of action will not work	14	38,9
niska opłacalność, duże nakłady finansowe/ low profitability, large financial outlays	7	19,4
nadmiar działań przygotowawczych i kontrolnych/ excessive preparatory and control activities	19	52,7
małe zainteresowanie turystów/ little interest from tourists	6	16,7
większy nakład pracy/ more labour	16	44,4

Źródło: badania własne
Source: Own elaboration

Według respondentów czynnikami mającymi największy wpływ na rozwój agroturystyki są walory przyrodnicze (86,1%) oraz cisza i spokój panujące w okolicy (83,3%) (wyk. 4). Nieco mniej ważna była obecność szlaków turystycznych (55,6%) oraz walory kulturowe (47,2%).

According to the respondents, the factors having the greatest impact on the development of agritourism are natural values (86.1%) and peace and quiet prevailing in the area (83.3%) (Figure 4). Slightly less important were the presence of tourist trails (55.6%) and cultural values (47.2%).

Wykres 4. Czynniki rozwoju agroturystyki w opinii właścicieli gospodarstw

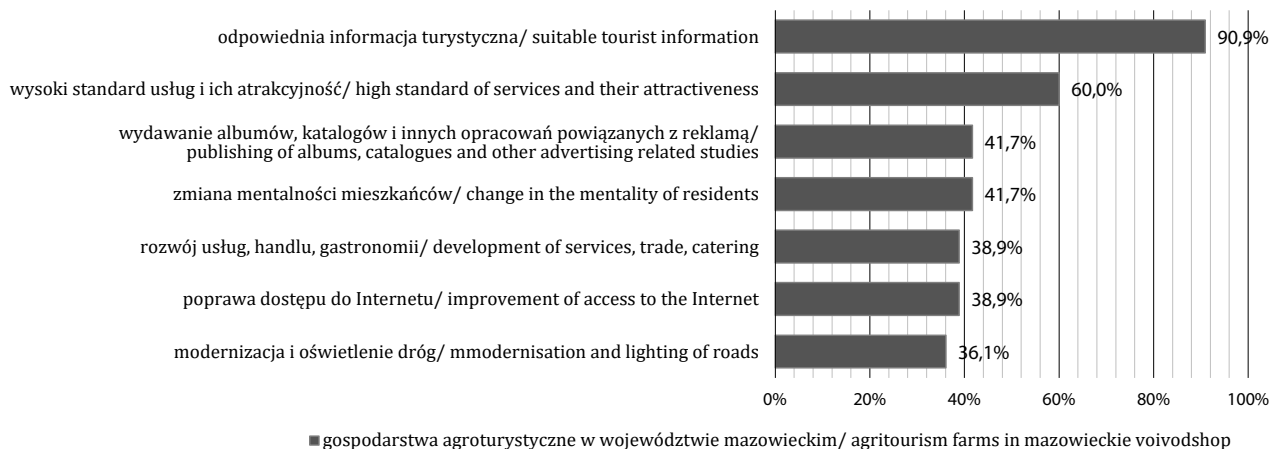
Figure 4. Factors of agritourism development in the opinion of farm owners

Źródło: badania własne

Source: Own elaboration

Działaniem, które zwiększyłoby popularność turystyki w regionie, w opinii ankietowanych, jest przede wszystkim odpowiednia informacja turystyczna (90,9%) (wyk. 5). Według wielu z nich zainteresowanie potencjalnych turystów zwiększyłoby się także wraz z podniesieniem standardu i atrakcyjności usług oferowanych gościom (60%).

An activity that would increase the popularity of tourism in the region, in the opinion of the respondents, is primarily appropriate tourist information (90.9%) (Figure 5). According to many of them the interest of potential tourists would also increase with the improvement of standard and attractiveness of services offered to guests (60%).

Wykres 5. Ocena działań przyczyniających się do zwiększenia popularności turystyki w regionie

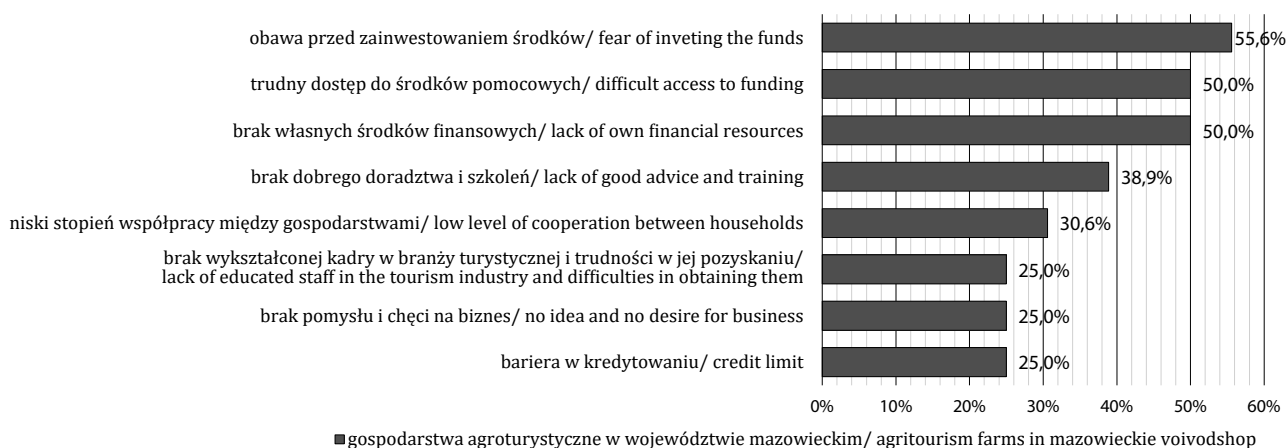
Figure 5. Assessment of activities contributing to the increase in popularity of tourism in the region

Źródło: badania własne

Source: Own elaboration

W opinii respondentów, kluczowymi ograniczeniami w prowadzeniu działalności agroturystycznej są kwestie związane z finansami – obawa przed zainwestowaniem funduszy, brak własnych środków finansowych oraz trudny dostęp do środków pomocowych (odpowiednio: 55,6%, 50%, 50) (wyk. 6).

In the opinion of the respondents, the key restrictions in conducting agritourism activities are financial issues - fear of investing funds, lack of own financial resources and difficult access to aid funds (respectively: 55.6%, 50%, 50) (Figure 6).

Wykres 6. Ocena barier w prowadzeniu działalności agroturystycznej

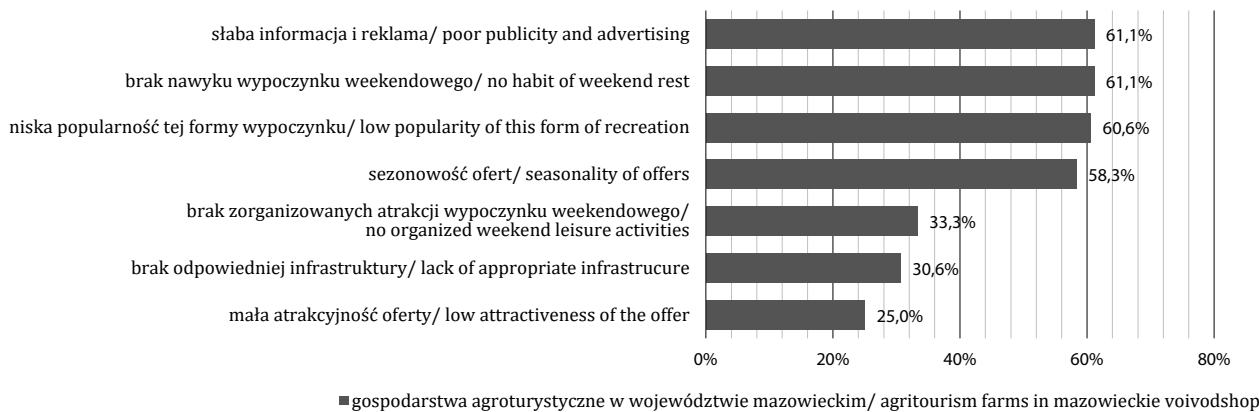
Figure 6. Assessment of barriers to agritourism activity

Źródło: badania własne

Source: Own elaboration

W przeprowadzonych badaniach podjęto także próbę oceny głównych barier rozwoju turystyki wiejskiej (wyk. 7). Z uzyskanych danych wynika, iż najważniejszymi przyczynami tego zjawiska są brak nawyku wypoczynku weekendowego (61,1%), nieodpowiednia informacja i reklama (61,1%), a także nadal niska popularność agroturystyki (60,6%) i sezonowość ofert występujących na rynku (58,3%).

The research also attempted to assess the main barriers to the development of rural tourism (Figure 7). The obtained data show that the most important reasons for this phenomenon are the lack of weekend leisure habit (61.1%), inadequate information and advertising (61.1%), as well as still low popularity of agritourism (60.6%) and seasonality of offers on the market (58.3%).

Wykres 7. Główne ograniczenia rozwoju turystyki wiejskiej

Figure 7. Main limitations of rural tourism development

Źródło: badania własne

Source: Own elaboration

Dyskusja i wnioski

Wielu autorów (Cichowska, 2008; Ciepela, 2011; Golian, 2016; Prochorowicz 2016; Sieczko, 2016; Szyda, 2017) podkreśla, iż działalność agroturystyczna na terenach wiejskich to przede wszystkim dodatkowe źródło dochodów dla rolników, co również, jak potwierdzają wyniki badań jest głównym motywem prowadzenia działalności agroturystycznej w gminach nadbużańskich na te-

Discussion and conclusions

Many authors (Cichowska, 2008; Ciepela, 2011; Golian, 2016; Prochorowicz 2016; Sieczko, 2016; Szyda, 2017) emphasize that agritourism activity in countryside areas is primarily an additional source of income for farmers, which also, as confirmed by the results of the research, is the main motive for conducting agritourism activity in the Bug River communes in the Masovian Voivodeship. Nearly

renie województwa mazowieckiego. Blisko połowa gospodarstw, to gospodarstwa o niewielkiej powierzchni użytków rolnych (do 5ha), które osiągają niewielkie zyski z działalności rolniczej, stąd ich właściciele poszukują możliwości poprawy budżetu domowego. Podobnie sytuacja w ostatnich latach przedstawia się m.in. w południowo-wschodniej Polsce (Golian, 2016; Pałka-Łebek, 2017; Dąbrowski in. 2018; Traczi in. 2018), w Karpatach (Bajgier-Kowalska, Tracz, 2019), w województwie małopolskim (Bajgier-Kowalska, 2016). Większość badanych gospodarstw (19) zapewnia do 10 miejsc noclegowych, co mogło wpłynąć na to, iż osoby, najczęściej korzystające z tej oferty to turyści indywidualni (grupy niezorganizowane do 9 osób) oraz rodziny z dziećmi.

Dolina Bugu jest regionem o doskonałych warunkach przyrodniczych, zapewniających powodzenie w uprawianiu turystyki wiejskiej. Malowniczy, o bardzo niskim uprzemysłowieniu teren niewątpliwie przyczynił się do tego, iż najczęściej wybieranymi przez gości badanych gospodarstw formami aktywności, oferowanymi przez gospodarstwa, były turystyka piesza, rowerowa oraz kajakowa a także spacer. Wyniki badań autorów analizujących oczekiwania konsumentów (Nowogródzka, Pieniak-Lendzion, 2014; Zawadka, Pietrzak-Zawadka, 2016) również wysoko uplasowały się te formy aktywności. Dodatkowymi aktywnościami najczęściej proponowanymi przez gospodarstwa, które miały na celu uatrakcyjnienie oferty była możliwość urządzenia ogniska lub grilla. Ponadto, w gospodarstwach istniała możliwość zakupu produktów tam wytwarzanych, którymi najczęściej były owoce i warzywa.

Czynnikami mającymi najistotniejszy wpływ na rozwój agroturystyki w regionie są walory przyrodnicze oraz cisza i spokój panujące w okolicy, co potwierdza wyniki badań przeprowadzonych przez Zawadkę i Pietrzak-Zawadkę (2016), Dąbrowskiego i współautorów (2018), a także Sieczko i Sieczko (2018), aczkolwiek opinią respondentów, odpowiednia informacja turystyczna zwiększyłaby popularność tej formy wypoczynku.

Największym ograniczeniem w prowadzeniu działalności agroturystycznej w regionie jest obawa przed zainwestowaniem w nią środków pieniężnych. Do podobnych wniosków dochodzą Zawadka (2010) w swoich badaniach przeprowadzonych na Lubelszczyźnie, Marks-Bielska i Babuchowska (2013) oraz Karbowski (2015) w województwie warmińsko-mazurskim, Kurtyka-Marcak i Kropsz-Wydra (2014) na Dolnym Śląsku, Bajgier-Kowalska, Tracz (2019) na terenie Karpat Polskich. Respondenci uważają także, iż barierą w rozwoju turystyki wiejskiej jest nadal brak nawyku wypoczynku weekendowego i nieodpowiednia informacja i reklama.

Chociaż jedynie co trzecie badane gospodarstwo ekoagroturystyczne posiada certyfikat Ekolandu, gospodarze pozytywnie oceniali działalność opar-

half of the farms are small farms with a small area of agricultural land (up to 5ha), which is why their owners are looking for opportunities to improve their household budget. The situation in recent years is similar in south-eastern Poland (Golian, 2016; Pałka-Łebek, 2017; Dąbrowski, 2018; Traczi, 2018), in the Carpathian Mountains (Bajgier-Kowalska, Tracz, 2019), in Małopolskie Voivodeship (Bajgier-Kowalska, 2016). Most of the surveyed households (19) provide up to 10 beds, which may have resulted in the fact that the persons most often using this offer are individual tourists (non-organized groups up to 9 persons) and families with children.

The Bug River valley is a region with excellent natural conditions that ensure success in agricultural tourism. The picturesque, very low-industrialised area undoubtedly contributed to the fact that the forms of activity most frequently chosen by the guests of the surveyed farms were hiking, cycling and canoeing tourism as well as walks. The results of research by authors analysing consumer expectations (Nowogródzka, Pieniak-Lendzion, 2014; Zawadka, Pietrzak-Zawadka, 2016) also ranked these forms of activity high. The additional activities most often proposed by farms that were aimed at making their offer more attractive were the possibility of setting up a bonfire or barbecue. Moreover, there was a possibility to purchase products produced there, which were most often fruits and vegetables.

The factors that have the most significant impact on the development of agritourism in the region are the natural values and peace and quiet in the area, which is confirmed by the results of research conducted by Zawadka and Pietrzak-Zawadka (2016), Dąbrowski and co-authors (2018), and Sieczko and Sieczko (2018), although in the opinion of the respondents, appropriate tourist information would increase the popularity of this form of recreation.

The major restriction in conducting agritourism activities in the region is the fear of investing money in it. Similar conclusions are drawn by Zawadka (2010) in its research conducted in the Lublin region, Marks-Bielska and Babuchowska (2013) and Karbowski (2015) in the Warmińsko-Mazurskie, Kurtyka-Marcak and Kropsz-Wydra (2014) in Lower Silesia, Bajgier-Kowalska, Tracz (2019) in the Polish Carpathians. Respondents also believe that a barrier to the development of rural tourism is still the lack of weekend leisure habits and inadequate information and advertising.

Although only one out of three eco-agritourism farms surveyed is certified as Eco-labelled, the hosts had a positive opinion of the activity based on organic production methods. Most of the hosts admitted that tourists are keen to use organic products, however, in their opinion, it is primarily the excess of preparatory and control activities that contributes to the lack of increased level of greening of farms. Similar conclusions were drawn by Wolf

tą na ekologicznych metodach produkcji. Większość z gospodarzy przyznało, iż turyści chętnie korzystają z produktów ekologicznych, jednakże w ich opinii przede wszystkim nadmiar działań przygotowawczych i kontrolnych przyczynia się do braku zwiększania poziomu ekologizacji gospodarstw. Do podobnych wniosków doszła Wilk (2016) sugerując, iż uproszczenie procedury aplikacyjnej związanej certyfikacją wpłynęłoby pozytywnie na ekologizację gospodarstw.

(2016) suggesting that simplifying the application procedure related to certification would have a positive impact on farm greening.

Literatura/ References:

1. Bajgier-Kowalska, M., Tracz, M. (2019). Bariery rozwoju przedsiębiorczości na przykładzie agroturystyki w polskich Karpatach. *Przedsiębiorczość-Edukacja*, 15(1), 158-172.
2. Bajgier-Kowalska, M., Tracz, M., Uliszak, R. (2016). Uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich na przykładzie gospodarstw agroturystycznych województwa małopolskiego. *Przedsiębiorczość-Edukacja*, 12, 256-273.
3. Błachuta J., Błachuta J., Kuszniarz J. 2002. Ichtiofauna Bugu. (W: Korytarz ekologiczny doliny Bugu. Stan – Zagrożenia – Ochrona. Red. A. Dombrowski, Z. Głowacki, W. Jakubowski, I. Kovalchuka, Z. Michalczyk, M. Nikiforov, W. Sz wajgier, K.H. Wojciechowski). Fundacja IUCN, Warszawa, 168–183.
4. Cichowska, J. (2008). Czynniki rozwoju agroturystyki na obszarach o niższych walorach przyrodniczych województwa kujawsko-pomorskiego. Praca doktorska. UMK. Toruń, 227.
5. Cichowska, J. (2011). Znaczenie walorów przyrodniczych w rozwoju agroturystyki. *Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich*, 10.
6. Ciepela, G. A. (2011). Produkcja rolnicza i działalność turystyczna w gospodarstwach agroturystycznych regionu nadbużańskiego. *Zeszyty Naukowe. Wyższa Szkoła Agrobiznesu w Łomży*, 47.
7. Ciepela, G. A., Balińska, A. (2014). Wykorzystanie miejsc noclegowych w gospodarstwach ekoagroturystycznych położonych w regionach o zróżnicowanej atrakcyjności przyrodniczej. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Seria: Administracja i Zarządzanie. Nr 30*, 103.
8. Dąbrowski, D., Sokół, J. L., Bieniek, M., Radwańska, K. (2018). Perspektywy rozwoju turystyki wiejskiej na obszarze gminy Sławatycze w województwie lubelskim. *Rynek-Społeczeństwo-Kultura*, (4 (30) W stronę zielonej gospodarki), 122-127.
9. Dombrowski, A., Głowacki, Z., Jakubowski, W., Kovalchuk, I., Michalczyk, Z., Nikiforov, M., Sz wajgier, W., Wojciechowski, K. H. (2002). Korytarz ekologiczny doliny Bugu. Stan-Zagrożenia-Ochrona, Praca zbiorowa, 350.
10. Golian, S. (2016). Profil właścicieli gospodarstw agroturystycznych na Roztoczu. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio B–Geographia, Geologia, Mineralogia et Petrographia*, 71(2).
11. Jalinik, M. (2015). Antropopresja w ekoagroturystyce. *Ekonomia i Środowisko*, (3), 192-199.
12. Jurkiewicz-Karnkowska E. (2016). Potencjalna rola obszarów cennych pod względem przyrodniczym w turystyce wiejskiej i agroturystyce na przykładzie gminy Konstantynów. W: S. Graja-Zwolińska, A. Spychała, K. Kasprzak (red.), *Turystyka wiejska. Zagadnienia przyrodnicze i kulturowe* (s. 1-158). Poznań.
13. Karbowski, K. (2015). Innowacyjność jako element konkurencyjności w turystyce na przykładzie wybranych gospodarstw agroturystycznych w województwie warmińsko-mazurskim. *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Pragmata Tes Oikonomias*, 1(9), 133-145.
14. Kurtyka-Marcak, I., Kropsz-Wydra, I. (2014). Szanse i bariery rozwoju przedsiębiorczości w zakresie świadczenia usług turystycznych na obszarach wiejskich Dolnego Śląska. *Roczniki (Annals)*, 2014 (1230-2016-99386).
15. Łupiński D. 1996. Co sły chać w świecie motyli. *Biuletyn MTOF*. 2(4): 26–27.
16. Marciniuk, P., Marciniuk, J., Sychut-Czapla, E. W. A., Kurek, E., Kryczkowski, P., Łazarski, G. 2018. Notatki florystyczne z doliny Narwi i Bugu. *Fragm. Florist. Geobot. Polon.* 25(1): 45–52.
17. Marks-Bielska, R., Babuchowska, K. (2013). Uwarunkowania rozwoju agroturystyki w województwie warmińsko-mazurskim według opinii właścicieli gospodarstw rolnych. *Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinensis. Oeconomica*, 70.
18. Mikulska, T. (2008). Korzyści i bariery rozwoju agroturystyki w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem województwa małopolskiego. *Ekonomiczne i Społeczne Aspekty Rozwoju Turystyki Wiejskiej*, 161.
19. Nowogródzka, T., Pieniak-Lendzion, K. (2014). Propozycje ofert gospodarstw agroturystycznych a oczekiwania konsumentów. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Seria: Administracja i zarządzanie*, nr 27(100), 97–108.

20. Pałka-Łebek E., 2017. Znaczenie agroturystyki w dochodowości gospodarstw rolnych na przykładzie Polski południowo-wschodniej [Importance of agritourism in the profitability of farms on the example of south-eastern Poland]. *Ekon. Prob. Turyst.* 2(38), 85–94.
21. Penczak T., Kruk A., Galicka W., Tybulczuk S., Marszał L., Pietraszewski D., Tszedel M. 2010. Ichtiofauna Bugu. *Rocz. Nauk. PZW*, 23, 5–24.
22. Piotrowski, D. (red.), 2008. Koncepcja szlaków turystyczno-kulturowych. Pasma Bugu i Liwca. MAZOWSZE. Analizy i Studia, 2, 17, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego, Warszawa, ss.108.
23. Popławski, Ł. (2009). Gospodarstwa agroturystyczne, ekoagroturystyczne i ekologiczne jako czynnik rozwoju turystyki na obszarach chronionych województwa świętokrzyskiego. *Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie*, (3 (14)), 139-152.
24. Prochorowicz, M. (2016). Kapitał ludzki a rozwój gospodarstw agroturystycznych w regionie zachodniopomorskim. *Marketing i Rynek*, (10 (CD)), 422-435.
25. *Program Rozwoju Turystyki do 2020 roku*, 2015, Ministerstwo Sportu i Turystyki, Warszawa
26. *Roczniki statystyczne województw 2018*. GŁÓWNY URZĄD STATYSTYCZNY. Roczniki statystyczne. Warszawa 2018.
27. Sieczko, A. (2016). Kapitał ludzki w rozwoju gospodarstw agroturystycznych wschodniego Mazowsza. *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, 18(3).
28. Sikorska-Wolak I. (2006). Możliwości rozwoju i specyficzne cechy turystyki na obszarach prawnie chronionych w Polsce. W: *Regionalny aspekt rozwoju turystyki*. M. Jalinika (red.) Wyd. PB, Białystok: 80-87.
29. Sokół, J. L., Boruch, J. (2011). Ekologizacja gospodarstw agroturystycznych w powiecie białostockim. *Ekonomia i Zarządzanie*, 3, 95-112.
30. Sokół, J. L., Kołozsko-Chomentowska, Z. (2010). Produkty zwierzęce jako atrakcja w gospodarstwach agroturystycznych. *Ekonomia i Zarządzanie*, 2(3), 137-146.
31. Surdacka, E. (2017). Pojęcie i geneza rozwoju agroturystyki. *Autobusy: technika, eksploatacja, systemy transportowe*, 18.
32. Szyda, B., (2017). Agroturystyka w rejonie Borów Tucholskich–stan i uwarunkowania. *Туризм и гостеприимство*, (1), 16-21.
33. Tracz, M., Bajgier-Kowalska, M., Uliszak, R. (2018). Rozwój agroturystyki w południowo-wschodniej Polsce–ujęcie modelowe. *Przedsiębiorczość-Edukacja*, 14, 329-344.
34. Wilk, I. (2016). Uwarunkowania rozwoju działalności ekoagroturystycznej w gospodarstwach ekologicznych. *Ekonomiczne Problemy Turystyki*, 33(1), 187-197. Wojciechowska, J. (2010). Agroturystyka–signum polskiej turystyki. *Acta Scien. Pol. Oeconomia*, 9 (4), s. 597-606.
35. Zaręba D. (2000). *Ekoturystyka. Wyzwania i nadzieje*, Warszawa.
36. Zawadka, J. (2010). *Ekonomiczno-społeczne determinanty rozwoju agroturystyki na Lubelszczyźnie*. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
37. Zawadka, J., Pietrzak-Zawadka, J. (2016). Zachowania i oczekiwania turystów dotyczące wypoczynku w gospodarstwach agroturystycznych funkcjonujących na obszarach przyrodniczo cennych. *Ekonomia i Środowisko*, (1), 117-128.
38. Zygadło P. 1993. Pająki (Araneae) wybranych środowisk Mierzwic. WSR-P Siedlce (praca magisterska).